

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

Övriga recensioner

A History of Nordic Neo-Latin Literature. Edited by Minna Skafté Jensen. Odense University Press, 1995.

En översikt över nylatinlitteraturens historia i Norden ger volymen *A History of Nordic Neo-Latin Literature* under redaktion av Minna Skafté Jensen. Boken är ett av resultaten av ett samnordiskt projekt med uppgift att studera nylatinsk litteratur som pågick under åren 1987-91 och finansierades av de nordiska forskningsråden.

Den nordiska nylatinlitteraturen sträcker sig över en ansevärd tidsperiod; den tar sin början vid reformationen och konkurrerar redan då med folkspråken men lever jämtes med dem under flera århundraden. Den fördelar sig också på ett stort antal genrer, såväl sådana som vår tid vill uppfatta som litterära, som andra, exempelvis vetenskapliga arbeten och politisk propaganda. Det är således ett mycket omfattande och ganska disparat material som presenteras av ett femtontal medförfattare i denna volym. Minna Skafté Jensen själv, Inger Ekrem, Sigurður Pétursson, Hans Aili och Iiro Kajanto har skrivit var sitt längre avsnitt om de fem nordiska ländernas respektive latinlitteratur som utgör bokens första del. Den andra delen innehåller elva kortare uppsatser med fördjupade studier av ett antal utvalda författarskap och genrer.

Boken återger en stilmässig utveckling. Inledningsvis är det renässansens *imitatio*-ideal och dess ambition att återskapa det antika som är rådande. Mot 1500-talets slut märks de mer barocka stildragen, en tendens mot det överdrivna, förvridna och ett odlande av manieristiska former som exempelvis anagram, chronosticha och akrosticha. Slutligen gör sig klassicistiska strävanden mot större klarhet och enkelhet i uttrycket gällande. Boken visar också på förändringarna i antiksynen i stort. Från renässansens bejakande antikdyrkan går utvecklingen via upplysningens mer nyttobetonade förhållande till antiken till nyhumanismens omvärdering av det klassiska arvet och framhävande av den grekiska kulturen på bekostnad av den romerska. Ett annat huvudtema avspeglar den långa kampen mellan Sverige och Danmark om hegemonin i Norden. Denna maktkamp gav sannerligen återklang i nylatinlitteraturen som ofta blev ett uttrycksmedel i propagandasammanhang, såväl i uttalat polemiska skrifter som inom historieskrivningen och andra lärdomsgenrer.

I volymens första kapitel behandlas den rika danska latinlitteraturen av Minna Skafté Jensen, som ger prov på både god överblick och känsla för materialet. Redan bland 1550-talets danska generation Wittenbergstudenter fanns flera latinskalder av rang, som behärskade ett flertal genrer. Erasmus Laetus skulle t.ex. bli den mest produktiva latinpoeten överhuvudtaget på dansk botten. Under 1600-talet fortsatte strömmen av dansk latinlitteratur att vara bred och mäktig. Sitt viktigaste centrum hade den vid universitetet men även mindre lärdomsinstitutioner, en del privata, var betydande. Historio-

grafen var en omhuldad genre, liksom utgivandet av historiska texter. Mycket dansk latinpoesi av hög klass författades under 1600-talet, sedan mera barocka stilideal hade slagit igenom. Genren epigramdiktning med sin avläggare stenstilen var särskilt populär. 1700-talet kom visserligen att innebära att latinet förlorade alltmer av sin ställning till danskan, men som Minna Skafté Jensen visar författades betydande latinlitteratur i Danmark även under detta århundrade. Så är Ludvig Holbergs allegoriska prosaberättelse om Niels Klims underjordiska resa, *Iter subterraneum Nicolai Climii*, från 1741, som översattes till flera språk (bland dem danska) ett verk som fortfarande läses.

Den norska latinlitteraturen, som Inger Ekrem fått i uppgift att beskriva, är betydligt mindre till omfattningen än den danska. Det var danska biskopar och guvernörer som förde med sig de humanistiska idealen till Norge vid 1500-talets mitt. Kring en dansk, Frants Berg, samlades också den skara lärda som brukar benämnas Oslohumanisterna på 1570-talet, bland dem Halvard Gunnarsson och Jens Nielsson, ett par av de mera framstående norska nylatinförfattarna överhuvudtaget. Eftersom tryckpressarna var få och landet saknade ett eget universitet var Norges möjligheter att utveckla en riktigt blomstrande latinlitteratur, som Ekrem påpekar, begränsade. En del tillfällesdikt skrevs under norskt 1600- och tidigt 1700-tal liksom ett och annat arbete på filologins område och några historiska verk; det kanske främsta bland dem är dock författat av en islänning, Þormóður Torfason's norska historia, *Historia rerum Norvegarum*, tryckt i Köpenhamn 1711. Om man ser till mängden titlar visar det sig att 1700-talet är den allra mest produktiva perioden när det gäller den norska latinlitteraturen, detta främst beroende på den stora mängd dissertationer som då försvarades av norrmän vid utländska lärdomsinstitutioner, särskilt universitetet i Köpenhamn. Huruvida de sedan verkligen författats av respondenterna är, vilket Ekrem också konstaterar, en annan fråga.

På Island blev i avsaknad av ett eget universitet biskopsstolarna i Skálholt och Hólar viktiga litterära kraftcentra, som Sigurður Pétursson visar i sitt väl-skrivna avsnitt om den isländska latinlitteraturen. Biskoparna själva var i flera fall flitiga skribenter och inspirerade och samlade andra omkring sig. Så hörde Arngímur Jónsson, som vann internationell berömmelse med sin *Brevis commentarius de Islandia*, 1593, till kretsen runt biskopen i Hólar. Det stora intresse som danska lärda visade för den gamla isländska historien utövade även det ett betydande inflytande på det intellektuella livet. Inte minst bidrog det till den intensiva verksamheten med insamlande av äldre isländsk litteratur under 1600-talet. Flera islänningar stod t.ex. på ett eller annat sätt i förbindelse med Ole Worm, bland dem biskoparna Þorlákur Skúlason, Guðbrandur Þorláksson och Gísli Oddson. Latinska översättningar av isländsk litteratur framställdes i mängd och efter hand uppstod

även behov av lexikografiska och grammatiska arbeten på latin över det isländska språket. En rad islänningar författade verk om Islands historia och kulturhistoria, geografi och mytologi. Överhuvud klargör Sigurður Pétursson hur intresset för det inhemska dominerade i den isländska nylatinlitteraturen.

Att det svenska 1500-talets latinlitteratur inte var tillnärmelsevis lika blomstrande som den danska vid samma tid, konstaterar Hans Aili i avsnittet om Sverige. Något av ett undantag bildade de båda bröderna Magnus i sin exil, Johannes som skrev *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus*, 1554 (ett verk hemmahörande i den göticistiska historieskrivningens tradition), och Olaus som skildrade de nordiska folkens liv och seder i *Historia de gentibus septentrionalibus*, 1555. En rad alster med politiskt-propagandistiskt innehåll framställdes under århundradet liksom tillfällespoesi. Latinförfattandets verkliga guldålder inföll under 1600-talet, då Sveriges ambitioner att leva upp till sin stormaktsstatus medförde ett rejält uppsving för universitet och lärdomsinstitutioner. Inte minst det inympande av utländsk lärdom som Kristinatidens import av framstående europeiska förmågor innebar befrämjade verksamheten vid de svenska universiteten. Där skrevs stora mängder lärda verk, dissertationer, orationer på vers och prosa, festprogram och personverser, den stora majoriteten på latin. En rad begåvade latinpoeter var verksamma under århundradet. För flera av dem var latinpoesin ett sätt att erövra positioner inom stat och förvaltning; många av dem adlades. En något större utförlighet hade varit önskvärd just när det gäller behandlingen av det sena 1600-talets svenska latinpoesi – Hans Aili antyder ju också själv att just där finns den kvalitativa såväl som kvantitativa tyngdpunkten.

En begynnande latinlitteratur finns i Finland på 1500-talet. Riktig fart skjuter den i och med grundandet av universitetet i Åbo 1640. Där skrevs stora mängder tal och poesi på latin och där författades stora mängder dissertationer på latin. Att denna sistnämnda, tämligen förbisedda genre kan säga oss många intressanta saker om tidens förhållande till antiken på ett mer idémässigt plan blir klart i Iiro Kajantos utmärkta studie över den finländska latinlitteraturen. Renässanshumanismen medförde ju inte bara en ambition att återskapa de antika formerna och att lära sig behärska latinet som medium på ett fulländat sätt. Den ställde därigenom också krav på ett förhållningssätt till den antika kulturen i stort och inte minst till antikens moralfilosofi. Detta blev ett favoritämne i dissertationslitteraturen, där man ansträngde sig att sammanjämka antikens idéer med den egna tidens lutherska dogmatism. Så anammade man Melanchthons version av aristotelismen som innebar att den klassiska traditionen kunde sammanföras med kristendomen, antikens och humanismens optimistiska människosyn med Luthers uppfattning om människan som förtappad och förmögen att nå frälsning endast genom Guds nåd.

De elva uppsatserna i bokens senare del ger tillsammans ett tvärsnitt av latinlitteraturens olika funktioner och kvalitativa nivåer. Pernille Harsting presenterar en fördjupning kring en av humanistdikningen omhuldad genre, avskedsdikten, där hon visar på dess plats i

traditionen. Två av Oslohumanisterna och den norska historiografin belyses närmare i tre kapitel av Inger Ekrem. Peter Zeeberg skriver initierat och intresseväckande om Tycho Brahe och hans Uraniborg och Lars Boje Mortensen tecknar ett porträtt av Anders Sørensen Vedel som inspirerades av Brahe i sitt livsprojekt, lärdomsinstitutionen Liljebjerget. Annika Ström demonstrerar hur den samtida poetikens regler avspeglar sig i Uppsalastudenters och professorers begravningsdikter över den döda Katarina Tidemansdotter från 1628. Hur den isländska traditionen med mnemotekniska verser utnyttjades inom lexikografin i Jón Þórðarsons versifierade glossarier visar Jakob Benediktsson på i ett kapitel. Gunnar Hardarson beskriver isländska insatser på filosofins område på 1600-talet, där Brynjólfur Sveinssons kommentar till Petrus Ramus Dialektik utmärker sig. Karen Skovgaard-Petersen ger spännande inblickar i dansk-svensk propaganda och visar med några utvalda exempel hur danskar och svenskar polemiserar mot varandra. En studie av Raija Sarasti-Wilenius över en av den finska latinretorikens främsta företrädare, Daniel Achrelius, avslutar bokens andra huvuddel.

Man kan ha en del att invända mot bokens disposition. Frågan är om det inte varit bättre att låta det faktum att mängden relevant litteratur varierar stort från land till land (Danmarks och Sveriges latinlitteratur är flera gånger större än de övrigas) innebära att olika stort utrymme tilldelats medförfattarna, trots de risker som bokens redaktör ser med att detta kunde leda tankarna till forna tiders dansk-svenska imperialism. Nu varierar tätheten i framställningen stort mellan de olika nationella avsnitten. Den kronologiska uppställningen med en indelning i block som motsvarar ungefär ett århundrade vardera är vidare ofta väl grov och svåröverskådlig och ibland missvisande. Avsnittet om Finland bildar undantag på denna punkt; en mera finfördelad disposition med underrubriker skapar större tydlighet där.

Volymen lyckas utmärkt väl med sin huvuduppgift, att beskriva latinlitteraturen i all dess mångfald. Sammantaget ger den en god introduktion till en del av litteraturens historia i Norden som länge förtjänat större uppmärksamhet.

Maria Berggren

Herman Schück: *Engelbrektskrönikan. Tillkomsten och författaren*. Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien. Historiska serien 22. Stockholm 1994.

Den medeltida *Engelbrektskrönikan* berättar om upproren mot unionskungen Erik av Pommern, krönikans nattsvarta bov, under ledning av den beundrade hjälten Engelbrekt och avslutas med hans dramatiska död i maj 1436, åtföljd av en kort epilög. Krönikan om Engelbrekt utgör den första tredjedelen av den större krönikan som berättar om Karl Knutsson. De båda krönikorna är sammanställda i handskriften *Codex Holmiensis D6* och har fått namnet *Karlskrönikan*.

Åren 1866–68 gav G.E. Klemming ut *Karlskrönikan* i Svenska fornskriftsällskapets samlingar efter hand-